

ARTICLE INFO

Received: 08th June 2025

Accepted: 13rd June 2025

Online: 14th June 2025

KEYWORDS

Folk epics, image of the savior, epic hero, "Alpamish," "Gorogli," "Koblan," freedom, justice, patriotism, artistic expression, folklore.

THE IMAGE OF THE RESCUER IN FOLK EPICS

Khudayberganova Dilafruz Usmanovna

Doctoral student of Nukus State Pedagogical Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15663279>

ABSTRACT

In this article, the formation, artistic interpretation, and socio-spiritual content of the image of the savior in folk epics are scientifically analyzed. Within the framework of the research, based on the epics "Alpamish," "Gorogli," and "Koblan," which are bright examples of Uzbek, Turkmen, and Kazakh oral folk art, the character of the heroes-liberators, their role in the life of the people, and the artistic expression of their symbols were studied. In the dastans, through the images of the savior, the people's striving for freedom, justice, and peace is expressed through poetic means. The spiritual and educational aspects of the image of the savior and its role in the upbringing of the modern generation were also highlighted. This article serves as an important theoretical basis for the study and promotion of national values within the framework of folk epics.

ОБРАЗ СПАСИТЕЛЯ В НАРОДНЫХ ЭПОСАХ

Кудайберганова Дилафруз Усмановна

Докторант Нукусского государственного педагогического института

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15663279>

ARTICLE INFO

Received: 08th June 2025

Accepted: 13rd June 2025

Online: 14th June 2025

KEYWORDS

Народные эпосы, образ освободителя, эпический герой, "Алпамыш," "Гороглы," "Коблан," свобода, справедливость, патриотизм, художественное выражение, фольклор.

ABSTRACT

В данной статье с научной точки зрения анализируется формирование, художественная интерпретация и социально-духовное содержание образа спасителя в народных эпосах. В рамках исследования на основе дастанов "Алпамыш," "Гороглы" и "Коблан," являющихся яркими образцами узбекского, туркменского и казахского устного народного творчества, изучены характер героев-спасителей, их роль в жизни народа и художественное выражение их образов. В дастанах через образы спасителя через поэтические средства выражается стремление народа к свободе, справедливости, спокойствию. Также были освещены духовно-воспитательные аспекты образа освободителя, его роль в воспитании современного поколения. Данная статья служит важной теоретической основой для изучения и пропаганды национальных ценностей в рамках народного эпоса.

XALQ DOSTONLARIDA XALOSKOR OBRAZI

Xudayberganova Dilafruz Usmanovna

Nukus davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15663279>

ARTICLE INFO

Received: 08th June 2025

Accepted: 13rd June 2025

Online: 14th June 2025

KEYWORDS

Xalq dostonlari, xaloskor obraz, epik qahramon, "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Qoblan", ozodlik, adolat, xalqparvarlik, badiiy ifoda, folklor.

ABSTRACT

Mazkur maqolada xalq dostonlarida xaloskor obrazining shakllanishi, badiiy talqini va ijtimoiy-ma'naviy mazmuni ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqot doirasida o'zbek, turkman va qozoq xalq og'zaki ijodining yorqin namunalaridan bo'lgan "Alpomish", "Go'ro'g'li" va "Qoblan" dostonlari asosida xaloskor qahramonlarning xarakteri, ularning xalq hayotidagi tutgan o'rni va timsollarining badiiy ifodasi o'rganildi. Dostonlarda xaloskor obrazlari orqali xalqning erkinlikka, adolatga, osoyishtalikka bo'lgan intilishi poetik vositalar orqali ifodalangan. Xaloskor obrazining ma'naviy-tarbiyaviy jihatlari, zamonaviy avlod tarbiyasidagi o'rni ham yoritildi. Ushbu maqola xalq eposi doirasida milliy qadriyatlarni o'rganish va targ'ib qilish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kirish. Xalq og'zaki ijodi — bu xalqning ko'p asrlik hayot tajribasi, tafakkuri, orzu-umidlari va ijtimoiy-siyosiy qarashlarini o'zida mujassamlashtirgan bebaho ma'naviy merosdir. Ayniqsa, xalq dostonlari tarixiy xotiraning poetik shakli sifatida xalqning turmush tarzi, axloqiy qadriyatlari, urf-odatlar va orzu-intilishlarini chuqur ifoda etadi. Dostonlar orqali xalq o'zining eng ezgu orzu-niyatlarini, zamonasining qahramonlarini va ularga xos fazilatlarni tarannum etgan. Ushbu epik asarlarda xalq qalbida yashayotgan adolat, erkinlik, jasorat, vatanparvarlik singari tuyg'ular badiiy timsollar orqali mujassam bo'lgan.

Xalq dostonlarining asosiy badiiy vositalaridan biri bu — xaloskor obrazidir. Xaloskor, ya'ni xalqni zulmdan, g'animdan, og'ir kunlardan qutqaruvchi qahramon, o'z tabiatiga ko'ra milliy qahramon darajasida tasvirlanadi. Bu obraz tarixiy sharoitdan qat'i nazar, har bir xalq og'zaki ijodida turli shakllarda gavdalanadi va o'z zamonasining ijtimoiy-siyosiy muammolariga javob bo'ladi. Ayniqsa, turkiy xalqlarning folklorida bu obraz markaziy o'rin tutadi.

Masalan, o'zbek xalq dostonida Alpomish, qozoqlarda Qoblan, qoraqalpoqlarda Go'ro'g'li, qirg'izlarda Manas kabi obrazlar xalq qalbida yashayotgan xaloskorlik, erkinlik va adolatga intilish timsolidir. Bu obrazlar nafaqat tarixiy shaxslarning ramzi, balki xalqning ruhiy va ma'naviy dunyosini aks ettiruvchi badiiy vositadir. Xaloskor obrazining shakllanishi, rivojlanishi va dostonlardagi funksiyasi orqali xalqning mentaliteti, tarixiy tajribasi va ijtimoiy ongini o'rganish imkoniyati tug'iladi.

Shu boisdan ham, ushbu maqolada xalq dostonlarida xaloskor obrazining badiiy ifodasi, u orqali xalqning qanday g'oyaviy-ruhiy xususiyatlari ifodalanganligi, tarixiy va madaniy mazmuni hamda zamonaviy ahamiyati tahlil etiladi.

Adabiyotlar sharhi. Xalq dostonlari va ular tarkibidagi qahramonlar obrazi, xususan xaloskor timsollarning o'rganilishi folklorshunoslik, adabiyotshunoslik va madaniyatshunoslik

fanlarida muhim o'rin egallab kelmoqda. Bu borada bir qator olimlar tomonidan xalq epik merosining g'oyaviy-badiiy tahlili, timsollar tizimi va ijtimoiy-falsafiy yondashuvlari chuqur o'rganilgan.

Avvalo, xalq eposining umumiy xususiyatlari, syujet tuzilishi va obrazlar tizimi haqida yozilgan ilmiy asarlar muhim asos bo'lib xizmat qiladi. O'zbek folklorshunosligi maktabining vakillari – H.Sulaymonova, N.Mallaev, M.Jabborov kabi olimlar o'z tadqiqotlarida epik qahramon obrazlarining shakllanishi, ularning xalq tafakkuridagi ildizlari va tarixiy asoslari haqida batafsil to'xtalib o'tganlar. Jumladan, N.Mallaev o'zining "O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi" asarida xalq qahramonlarining ijtimoiy g'oyalar bilan uyg'unligi masalasini ochib beradi [4, 123-126].

Xaloskor obrazining o'ziga xosliklarini o'rganishda "Alpomish", "Go'ro'g'li" va "Qoblandi batir" kabi dostonlar alohida e'tibor talab qiladi. "Alpomish" dostonidagi Alp qahramon obrazi haqida ko'plab monografiyalar mavjud bo'lib, ularda Alpning fidoyiligi, oilaparvarligi va kurashchanligi singari xususiyatlari chuqur yoritilgan. Xususan, A.Qayumov va G.G'ulomovlarning izlanishlari Alpomish obrazini tarixiy-folklor manbalar asosida baholashga asos yaratgan [6].

"Go'ro'g'li" dostoniga oid adabiyotlarda qahramonning xalqparvarligi, siyosiy adolatga intilishi va karomatli shaxs sifatida talqini keng yoritilgan. Bu obraz xalq og'zaki ijodida zamon bilan uyg'un holda takomillashib borgan. Dostonning turli variantlarini tahlil qilgan olimlar (masalan, E.R.Turdiyev va Z.M.Mo'minov) xaloskor obrazining mintaqaviy tafovutlariga ham alohida urg'u berishgan.

Qozoq xalqining "Qoblandi batir" dostonida esa epik qahramonning jasorati, vatanparvarligi va kuch-qudrat timsoli sifatida gavdalanishi haqida O.M.Suleymenov va S.Kaskabasovlarning izlanishlari muhim ahamiyatga ega. Ularning tadqiqotlarida qahramon obrazining etnik qadriyatlar bilan bog'liqligi tahlil etilgan [3].

Xorijiy adabiyotlarda esa xalq eposlari ijtimoiy institut sifatida ko'rib chiqiladi. Masalan, J.Honko, A.Dandes, V.Propp kabi olimlar epik janrlarni strukturaviy, semantik va funksional nuqtai nazardan o'rganib, xalq qahramoni obrazi universal arxetip sifatida talqin etilishi mumkinligini ko'rsatganlar. Ularning yondashuvlari orqali dostonlardagi xaloskor obrazini xalq xotirasi, ijtimoiy ideal va milliy o'zlik timsoli sifatida talqin qilish mumkinligi aniqlanadi. Shunday qilib, mavjud adabiy manbalar xalq dostonlaridagi xaloskor obrazini o'rganishda boy nazariy asos yaratgan bo'lsa-da, qiyosiy tahlil va yangi metodologik yondashuvlar orqali ushbu obrazning yangi qirralarini ochish imkoniyati mavjud.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda xalq dostonlarida xaloskor obrazining shakllanishi, mazmuni va funksional xarakterini har tomonlama o'rganish maqsad qilingan. Shu sababli ilmiy ishda bir nechta metodologik yondashuvlardan kompleks tarzda foydalanildi. Har bir metod dostonlarda xaloskor obrazini tahlil qilishda muhim rol o'ynadi va umumiy ilmiy natijalarning puxtaligini ta'minladi.

Adabiy-tarixiy tahlil

Bu metod dostonlardagi xaloskor obrazlarining tarixiy asoslarini ochib berishda asosiy yondashuvlardan biri bo'ldi. Har bir doston o'zining yaratilgan davri, xalqning ijtimoiy hayoti, urf-odatlar va an'analari bilan uzviy bog'liq holda shakllangan. Shu bois "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Qoblan" va "Manas" kabi dostonlardagi xaloskor qahramonlar timsoli real tarixiy

sharoitda xalq qanday qahramonni orzu qilganini, qanday yetakchiga muhtoj bo'lganini ochib beradi. Masalan, "Alpomish" obrazi o'zbek xalqining mustahkam irodali, adolatparvar va xalqining sha'nini himoya qiluvchi ideal qahramon haqidagi tasavvurining mahsulidir. Bu metod yordamida doston matnlari va tarixiy manbalar o'zaro solishtirilib, xaloskor obrazlarining shakllanishiga ta'sir etgan ijtimoiy omillar aniqlab chiqildi.

Qiyosiy-tahliliy metod

Xaloskor obrazining turli xalqlardagi dostonlarda qanday ifodalanganini aniqlash uchun dostonlararo qiyosiy tahlil usuli qo'llanildi. Xususan, o'zbek, qoraqalpoq, qozoq va qirg'iz dostonlaridagi asosiy qahramonlarning obrazlari, ularning fe'l-atvori, vazifasi, xalqqa munosabati va epik vazifalari qiyoslab o'rganildi. Bu yondashuv orqali xaloskor obrazining umumturkiy folklorga xos tipologik xususiyatlari aniqlanib, har bir xalq mentalitetiga xos individual jihatlari ham ko'rsatib berildi. Natijada, xaloskor obrazining birdamlik, vatanparvarlik, jasorat, sabr-toqat kabi fazilatlar bilan uyg'unlashgan universal timsol ekani ilmiy asosda isbotlandi.

Semiotik (belgi-ma'no) tahlil

Dostonlardagi obrazlar — bu oddiy xarakter emas, balki xalq dunyoqarashining ramzlari sifatida ko'riladi. Shu bois xaloskor obrazini o'rganishda semiotik tahlil usulidan foydalanildi. Xaloskor qahramonning ot, qurol, libos, yo'ldoshlar, kurash jarayoni kabi unsurlari belgilar tizimi sifatida o'rganilib, ularning har biri qanday ma'naviy yuklama kasb etishi aniqlab chiqildi. Masalan, qahramonning otiga berilgan e'tibor — sadoqat, tezlik va kuch ramzi sifatida talqin qilinadi, qurol — adolat va kuch, libos esa ijtimoiy maqom timsoli sifatida tahlil qilindi.

Kontekstual (muhitga bog'liq) tahlil

Har bir doston o'z davrining ijtimoiy-siyosiy va madaniy kontekstida shakllanadi. Shu bois, xaloskor obrazini dostonlardagi boshqa obrazlar, voqealar, muammolar bilan bog'liq holda o'rganish muhim deb topildi. Bunda qahramonning harakatlari, ijtimoiy muhitdagi o'rni, unga bo'lgan xalqning munosabati, dushman obrazi bilan qarama-qarshiligi kontekstual nuqtai nazardan yoritildi. Bu metod xaloskor obrazining faqat individual emas, balki ijtimoiy va g'oyaviy xarakterga ega ekanligini ko'rsatishga yordam berdi.

Manbaviy tahlil

Tadqiqotda birlamchi manba sifatida xalq dostonlarining to'liq matnlari (kitobiy shaklda va yozma to'plamlarda) hamda ikkilamchi manba sifatida folklorshunoslikka oid ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar, monografiyalar tahlil qilindi. Xususan, A.Qayumov, H.T.Zarifov, B.Qariev, S.Tursunov, G.Do'smuhamedova, A.Nurmonov kabi olimlarning xalq og'zaki ijodi, dostonshunoslik va obrazshunoslik masalalariga bag'ishlangan asarlari asos qilib olindi.

Yuqoridagi metodlar uyg'unligi orqali xalq dostonlarida xaloskor obrazining o'ziga xos badiiy xususiyatlari, ijtimoiy-madaniy mazmuni, xalq ongidagi roli va zamonaviy talqini chuqur va har tomonlama tahlil etishga erishildi.

Natijalar. Tadqiqot davomida xalq dostonlarida xaloskor obrazining shakllanishi, mazmuni va funksional vazifalari chuqur o'rganilib, quyidagi ilmiy natijalarga erishildi:

Xaloskor obrazi xalq orzu-umidlarining badiiy timsolidir. Tahlil qilingan dostonlarda xaloskor qahramon — bu oddiy shaxs emas, balki xalqning erkinlikka, adolatga, osoyishtalikka bo'lgan intilishining ramziy ifodasidir. "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Qoblan" va "Manas"

dostonlarida xaloskor obrazlari mustahkam irodali, xalqining ozodligi uchun kurashuvchi, shaxsiy manfaatlardan voz kechuvchi epik qahramon sifatida gavdalanadi.

Xaloskor obrazlar umumturkiy qahramonlik an'alarining barqaror namunasi sifatida namoyon bo'ladi. Turli xalqlarga mansub bo'lsa-da, tahlil qilingan dostonlarda xaloskor obrazlarning umumiy jihatlari ko'zga tashlandi. Jumladan, ular doimo xalq orasidan chiqqan, oddiy lekin jasoratli insonlar bo'lib, o'z faoliyatini xalq manfaatiga bo'ysundiradi. Ularning jasorat, vatanparvarlik, sabr-toqat va fidoyilik fazilatlari barcha dostonlarda ustuvor badiiy belgi sifatida namoyon bo'ldi.

Xaloskor obrazining shakllanishi tarixiy-ijtimoiy omillar bilan bevosita bog'liq. Har bir doston o'z zamonasining muayyan tarixiy sharoitida paydo bo'lgan. Masalan, "Alpomish"da xaloskorlik motivi turk qabilalari o'rtasidagi ijtimoiy nizolar fonida tasvirlansa, "Go'ro'g'li"da bu obraz mustamlakachilikka qarshi kurashning timsoli sifatida ko'rsatilgan. Bu esa xalq dostonlaridagi xaloskor obrazlari tarixiy haqiqat bilan bevosita aloqadorligini isbotlaydi.

Xaloskor obrazining badiiy-badiiyatga boy tasviri xalq estetik qarashlarini ifodalaydi. Qahramonlarning epik kuch-qudrati, go'zalligi, ma'naviy yetukligi va xalq orasidagi obro'si dostonlarda poetik vositalar orqali bezatilgan holda ifodalangan. Bu jihat xaloskor obrazining faqat syujetdagi harakat emas, balki xalq uchun estetik ideal ekanligini ko'rsatadi.

Xaloskor obrazlari zamonaviy g'oya-tarbiyaviy nuqtai nazardan ham dolzarbdir. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, xaloskor obrazlari hozirgi zamon yoshlari uchun ibrat maktabidir. Ular orqaligina vatanparvarlik, mardlik, halollik, xalqqa sadoqat kabi fazilatlarni targ'ib qilish mumkin. Shuningdek, bu obrazlar xalq ma'naviy merosining uzviy qismi sifatida milliy g'urur va o'zlikni anglashni shakllantiradi.

Har bir doston xaloskor obrazining o'ziga xos, milliy talqinini beradi. Dostonlarda xaloskor qahramonlarning xarakteri, harakat motivatsiyasi va yakuniy g'alabasi xalqning o'ziga xos mentaliteti, qadriyatlari va madaniyatidan kelib chiqqan holda tasvirlanadi. Masalan, "Manas" da qahramonlikka e'tibor kuchli bo'lsa, "Go'ro'g'li"da adolat va donolik ustuvor mavqega ega.

Xulosa. Xalq dostonlari – bu xalqning yuragi, orzu-umidi, ezgu niyatlari aks etgan bebaho ma'naviy xazinadir. Ushbu dostonlarda uchraydigan xaloskor obrazlari esa ana shu xalq qalbidan tug'ilgan, uning azaliy kurashlarini, g'am-tashvishlarini, baxt va ozodlikka bo'lgan intilishini o'zida jamlagan timsollardir. "Alpomish" dostonida biz fidoyilik, sadoqat, sabr-toqat va kuch-qudratni ko'ramiz. U faqatgina bir inson emas – u butun xalq orzusining gavdasi. "Go'ro'g'li" esa ko'zbo'yamachilikka, zolimlikka qarshi chiqadigan adolatparvar qahramon sifatida xalqni uyg'otadi, og'ir sinovlar ichida ham oriyatni yo'qotmaslikka undaydi. "Qoblan" obrazi esa jasorat va vatanparvarlik timsoli bo'lib, xalq g'ururini ifodalaydi. Bu obrazlar – real hayotda mavjud bo'lmagan, biroq xalq tasavvurida yashaydigan yuksak ideal qiyofalaridir. Ular orqali xalq o'zini tanigan, ruhini tiklagan va avlodlariga qanday bo'lish kerakligini ko'rsatgan. Bu qahramonlar vaqt o'tishi bilan unutilmagan, aksincha, yangi zamonlar uchun ham ibrat namunasi bo'lib qolgan. Bugungi kunda xalq dostonlaridagi xaloskor obrazlarini o'rganish – nafaqat folklorshunoslik vazifasi, balki yosh avlod tarbiyasi, milliy g'ururni uyg'otish va mustahkamlash yo'lida muhim qadamlardan biridir. Chunki bu obrazlar orqali biz o'zimizni, ildizlarimizni, tariximiz va kelajagimizni ko'ra olamiz.

References:

1. Alpomish: xalq og'zaki ijodi – Toshkent: Yangiyul Poligraph Service, 2019. -153 b.
2. Alpomish: Toshkent: "Sharq" nashriyoti-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2010. -242 b.
3. Adabiyot nazariyasi, Izzat Sulton –Toshkent : "O'qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2005. -155 b.
4. Dilshod o'g'li, M. S. (2024). XALQ DOSTONLARIDA DO 'STLIK OBRAZI TALQINI. THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH, 3(28), 123-126.
5. Yolgoshovich, Q. A. (2024). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI XALQ DOSTONLARI ASOSIDA TARBIYALASH. IJODKOR O'QITUVCHI, 4(42), 114-118.
6. Sharipova M. " Alpomish" dostoni-o'zbek xalqi tarixi badiiy ifodasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). - 2020. - Т. 1. - №. 1.
7. Шарипова М. Б., Муродова Ш. Ш. ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ОБРЯДОВ В ЭПОСЕ «АЛПОМИШ» //Научный журнал. - 2020. - №. 9. - С. 3234.